تاريك خوازەكان لەبازنەی شەڕێكی دۆڕاودا

نوسینی هاشم سالْح /وەرگێڕانی / محمد حسين

زۆرلەڕۆشنبيرانی عيراق و عەرەبيش چە پڵەيان بۆڕوخانی ديكتاتۆريەتی بەعس لەبەغداد و پێشتريش حكومەتی تاليبان لێدا .بەلاّم هەرئەوكات زۆرلەررۆشنبيران وكەنالّە ئاسمانيەكانيش بەرگرييان لەم دووحكومەتە تاريكەكرد .هەراو زەنای خۆيان كردو مەسەلەكەشيان زيادلە پێويست گەورەكردەوە ..!هەمان وتەزازبرو وسواوەكانی ئايدۆلۆژيای عەرەبيان بلاّوكردەوە ,هەمان ئەو دروشمە غەوغائيانەی كەبەدرێژای پە نجا ساڵەكەڕی كردوين جارێكی تربينيمانەوە . بەلاّم ئێستا دوای دەركەوتنی ئاسۆيەكی ڕوناك لەعيراق ئايا ئەوانە هەلّوێستی خۆيان گۆڕيوە ؟تاڕادەيەك بەهيوای بينينی ئەمەين .ئايا تێگەيشتون لەوەی ڕوخانی سيستەمێكی وەك تالّيبان يان بەعس كەدژی ساكارترين پرەنسيپەكانی كەرامەتی مرۆڤە لەبەرژەوەندی هەمو مرۆڤايەتی دايە نەك هەر گەلانی عيراق وئەفغانستان ؟لەوانەيە تێگەيشتبن وبەهيواين كەتێگەيشتبن . ئێمە خوازياربوين ئەوان هەرلەسەرەتاوە ڕاستيەكانيان بديايەو سورنەبوايەن لەسەر هەلّەكانيان وبەكەلەڕەقی خۆيان بەرهەلّستی ڕەوتی مێژوويان نەكردايە بەوجۆرەی كەمايەی سەرسوڕمان بوو . وەك چۆن هەندێكيان تائێستاش هەر سورن لەسەر چەواشەيی وسەرلێشێواوييا ن . هيگلْ پێناسەی فەلسەفەی كرد لەسەر ئەو بنەمايەی كەوا كەوادەرگيربونە لەگەلْ واقعدا لەڕێگای فكرەوە , ئەمەش بەو مانايەی كەفەلسەفە كاتی خۆی بەفيرۆنادات لەگەلْ تەمو مژوگشتگيريدا بە پێچەوانەی ئەوەی ئێمە تێی گەيشتبوين لەسەرەتای ژيانی ڕوناكبيريمانادا ئەو كاتەی خوێندكار بوين لەزانكۆی ديمەشق, چونكە فەلسەفە قسە لەسەر شتە بەرهەست وبەرجەستە كان ئەكات ,ئەو شتانەی پەيوەنديان بەواقعی ژيانەوە هەيە .هيگلْ وەها تێگەيشتبو لەفەلسەفە كەدياری كردنیٚكی قولّە بۆكێشەكانی واقع لەساتەوەختێكی دياری كراوی مێژودا . دۆزينەوەی چارەسەرە بۆكێشەكان دوای ئەوەی سەركەوتو ئەبێت لەدياری كردنياندا بەوردی ,هەروەها دەلّێت فەلسەفە كچی ڕۆژگارەكەی خۆيەتی وفەيلەسوفی گەروە فەيلەسوفی تەنها كێشەيەكە , لەهەمو سەردەمێكدا كێشەيەكی بنەڕەتی هەيە زالْ ئەبێتە سەركێشەكانی تردا وكەسيش نايبينێت ,لەگەلْ ئەمەشدا كێشەگەلێكی ترهەيە لە پەراويزو سايەيدا كەوا ڕۆشنبيرەمامناوەندی وبچوكەكان بەردەوام خۆيانی پێوە خەريك ئەكەن .

خەسلّەتێكی بيريارە گەورەكان ئەوەيە كەكاتی خۆيان بەكێشەناوەندی و پەراوێزكەوتوەكانەوە بەفيرۆنادەن بەلّكو دەچنە كرۆكی بابەتەكەوەو ڕاستەو خۆ دوای ئەوەی گرفتەكەيان بۆدەرئەكەوێت ئەو نەخۆشيە ئەبينن كەهەڕشە لەنەتەوەو كۆمەلّگاكەيان ئەكات . گەرئەم پێناسەيە بەسەر واقعی عەرەبی و ئيسلام وەك گشتێك جێبەجیٚ بكەين .دواجار چی ئەلّێين ؟ كێشەبنەڕەتيەكانمان لەكوێدا ئەبينين .؟ديارەلەو شەڕەهەلّگيرساوەدا دەبيينين كەلەنيوان تێگەيشتنێكی فەندەمينتالّيستیتاريك بۆجيهان وتێگەيشتنێكی مۆدێرن بۆهەمان جيهان هەيە .هەمو ئەو كێشانەی لەعێراق وئەفغانستان و پاكستان وجەزائيرو ئوردن و...هتد دەبيينين دەكرێت كورتی كەينەوە بۆئەم هاوكێشە ساكارە ,هەمو شتەكان وەستاون لەسەريەكلاكردنەوەی ڕۆژێك لەڕۆژانی ,گەرهيگلْ ڕۆشنبيرێكی عەرەب بوايە هەمو كاتی خۆی بەلێكۆلّينەوەی ئەم بابەتەوە خەريك ئەكرد ,بەلاّم چونكە بيريارێكی ئەلّمانی بو ولەسێبەشی يەكەمی سەدەی نۆزدەهەمدا ژيا وبيری كردەوەو نوسی , ئەوەبو هەمو هەولّەكانی خۆی چڕكردەوە بۆ چارەسەری كێشەی فەندەمينتاليزمی مەسيحی لەگەلْ جيهانی مۆدێرندا . هەرئەمەيە دەمانگێڕێتەوە بۆهەمان خالْ . ئاليرەدايە گرنگی كانت وهيگلْ وگشت فەيلەسوفە ڕۆشنگەرەكانی تر بۆئێمە . ناكرێت لەئەبو موسعەب زەرقاوی وبوغزو ڤينەكەی لەبەرامبەر مۆدێرنەو ڕۆحی شارستانيەتەكەی تێبگەين تەنها ئەو كاتە نەبێت كەبەراورديان ئەكەين بەو پاسەوانە بڕواييانەی كەئاگری دادگاكانی تەفتيشيان بەردايە ئەوروپا ,تێگەيشتنيان زۆرزەحمەتە گەرگەربەراورديان نەكەين بەوانەی زمانی ((جيوردانو برينو)) يان بڕی لەبەرئەوەی دانی نا بەڕاستی یتيۆرەكەی كۆپەرنيكۆسدا , ئەوەبو هەمو ئەندامانی جەستەيان بڕی ئەوسا سوتانديان . بەلاّم ئەو جەلاوزانە كۆتاييان هات وجيهانی مۆدێرنيش سەركەوت , بۆيە دەبينين شەڕی ئسولّيەكانمان پێشوەخت دۆڕاوە وەك چۆن ئسولّيە مەسيحيەكان شەڕەكەيان دۆڕاند , ئەوانەی هەولّيان دا ببنە كۆسپی بەردەم ڕەوڕەوەی مێژو . بەلاّم پێش ئەوەی ئەم

شەرەبدۆرێنن چەند قوربانی ئەدەن وچەندە خوێن ئەرێژن ؟ لێرەدا دەبینین هیگل لەرێگەکەماندایەو چاوەڕوا نمانە پێمان بلێت : مێژو هەنگاوێك پێشناکەوێت بێ ئەوەی باجەکەی بدات ,مێژو هەرگیز پێشناکەوێت گەرلەرێگای ململانێو زۆران بازیەوە نەبێت ,هەروەها زیاتر لەمەمان پێ ئەلێت کاتێك جەخت لەسەر ئەم وتەزا بەناوبانگە ئەکاتەوە ((مکرالتاریخ)) فێلی مێژو ,هەندێك جار مێژو پێشناکەوێت تەنها لەرێگای خراپترین دەروازەیەوە نەبێت , یان لەدەروازە شاراوەکانیەوە ,ئەمە پێویستی بەخەڵکانێکی وەکو بنلادن وزەرقاوی وزەواهری هەیە بۆئەوەی بەوجودی خۆیان ئەو نەخۆشیە کوشندەمان بۆکەشف کەن کەلەهەناوی مێژودا هەیە ,گەرتوندرەوی وقەڵبی ئەمانە نەبوایە ئیتر بۆچی خەڵکی هەستی بە پێویستیبەرهەمهێنانیی تەفسیرێکی تازە ئەکرد جیاواز لەو تەفسیرە حەرفیە چەقبەستوەی ماوەی سەدان ساڵە باوە , ئالێرەدایە فێلی مێژو ,کەلەرێگەی ناهەمواریەکانەوە پێش ئەکەوێت .ئەو تالیبانانەی کەچەند ساڵێکی کەم حوکمیان کرد خزمەتێکی گەورەی گەلی ئەفغانستانیان کرد چونکەوایان لێکردن ئیتر قەت ملکەچی حوکمێکی لەو جۆرە نابن دوای ئەو هەمو چەپەڵیەی لەتالیبان دییان . دواجار هەر هەڵەکردنێك بۆخۆی پێویستیەکە بۆدەرکەوتنی ڕاستیە کان ,هەرچەندە شەوگارتاریکتربێت کازیوەی بەیان خوازراوترە

لێرەدا جارێکی تر ئەگەرێمەوە بۆلای نا پلیۆن پۆنا پارت وبۆش وبلێر وهەموو کۆمەڵگای نێودەوڵەتی کەبەم دواییانە پێیانەوە لکا , لێرە بەدواوە نەتەوە یەکگرتوەکان وفەرەنساو ئەڵمانیاش هاوڕان لەسەر ناچار کردنی ئەژدیهای فەندەمینتاڵیزم و پاککردنەوەی نیشتمانی خۆیان لێیان ,چونکە شەرەکە هەر شەڕی بەریتانیاو ئەمریکا نیە بەتەنها بەڵکو شەڕی هەموشارستانیەتی مرۆڤایەتیە بەگشتی .لێرەدا کۆمەڵێك بەهای گەردونی هەیە کەخۆی بەسەر هەمو مرۆڤایەتیدا ئەسەپێنێت ئەمە باشتر دەرکەوت لەڕاگەیاندنەکانی مافی مرۆڤ و مافەکانی هاوولاتی بوون لەئەنجامی شۆڕشی فەرەنسادا ساڵی 1789 دواجاریش ڕاگەیاندنی نەتەوە یەکگرتوەکان 1948 .ئەم ڕاگەیاندنە بەناوبانگانە کۆمەڵێك ڕاستی بەڵگە نەویستی سەلماند وەکو ئەوەی : تۆبەرپرس نیت لەشوێنی لەدایك بونت ,نابێت هەتاهەتایە باجی لەدایك بونەکەت بدەیت ,هیچ هەڵبژاردنێکت لەبەردەمدا نەبووە بەوەی لەخێزانێکی موسوڵمان بیت یان مەسیحی - یەهودی - بوزی - هیندۆسی ....هتد لەدایك بویت . تۆمرۆڤیت پێش هەمو شتێك ,یەکێکیت لەبونەوەرەکانی خودا گەرهەر ئەسڵ ورەگەزو شێوەیەکت هەبێت ,دواجار کەرامەتت پارێزراوە وەکو هەر بونەوەرێکی تری مرۆیی بەسیفەتی ئەوەی کە مرۆڤیت . نەکەمترو نەزیاتریش ,هەربۆیە خەڵکی لێت دەپرسنەوە لەسەر کردەوەکانت بەباش وبەخراپ بەلام نەك پێشئە نجامدانی .ئەمەیە جەوهەری ناوەڕۆکی مافەکانی مرۆڤ وهەمو فەلسەفەی مۆدێرنەو ڕۆشنگەری .

ئەمە تەواو ناکۆکە لەگەڵ تێگەیشتنی فەندەمینتالێزمداکە پێك هاتووە لەسەر جیاکاری مەزهەبی و تایفی وئاینی ,لەنێوتاکەکانی کۆمەڵگا ومرۆڤایەتیدابەشێوەیەکی گشتی , هەروەها ناکۆکە لەگەڵ ئەو وێنا کردنە ڕەگەز پەرستیانەدا کەزاڵبو لەرۆژگاری سەرکەوتنی نازیەکان وفاشیەکانی ئەوروپا دا.

ناکرێت فەندەمینتالزمەکانی لای خۆمان خەیاڵی ئەوە بکەن بلیمەتی وتازەگەرن لەکاتێکدا تەکفیری دیموکراسیەت ئەکەن , پێشئەوان زۆربەی پا پاکانی ڕۆما و کاسۆلیکە توندڕەوەکانیش تەکفیریان کردووە ,بەڵکو لیبرالیەت مافەکانی مرۆڤ وعەقلانیەتی فەلسەفەشیان تەکفیر کرد ,ئەتوانم فتواکانیان بخەمە بەردەستی

خوێنەران دوای وەرگێرانی بۆعەرەبی کەلەڕاستید اهیچ فەرقی نیە لەگەڵ فتواکانی بنلادن وزەرقاوی ,بەڵکو هەمان پێداویستیە لاهوتیەکان وهەمان عیبارەتیش بەکار ئەهێنن ((ئەمە بەشێك لەو کتابەم پێك دێنێت کەبەناوی زانستی بەراوردکاری فەندەمینتالێزمەکان بەهیوام بلاو بێتەوە لەکاتی گونجاودا)) ئەمانە دژی ڕەوتی مێژو ڕێئەکەن بەماناحەرفی وهیگلیەکەی وشەکە ,دواجار تێك ئەشکێن وەك چۆن فەندەمینتالێستە کانی تری پێش خۆیان لەئەوروپا تێك شکان کەترسناکی و فشارو وزۆریان هیچ کەمتر نەبو لەئەمانە .

....

سەرچاوە :ڕۆژنامەی شەرق الاوست / ژ/ 9569 ی ڕۆژی 2/8/ 2005